

Σχόλιον

Suomen Bysantin Tutkimuksen Seura ry:n jäsenlehti
Medlemsblad för Sällskapet för Bysantinsk Forskning rf.

2/2019

Σχολιον β´, ζρικη´

19. Vuosikerta/Årgång

Jäsenlehti perustettu v. 2001/Medlemsblad sedan år 2001

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry/Sällskapet för bysantinsk forskning rf.

SISÄLLYS

Päivi Salmesvuori	<i>Sattuma ja Pyhän Katariinan luostari</i>	1
Pappismunkki Damaskinos (Olkinuora) Ksenofontoslainen	<i>Athosvuori, Bysantin perillinen</i>	3
Jeanette Lindblom	<i>Neitoja kirkoissa ja muusikoita juhlissa</i> – <i>Nainen ja julkinen tila varhaisessa Bysantissa</i>	8

Toimitus/Redaktion:

Juho Wilskman: juho.wilskman(at)helsinki.fi

Taitto/Ombrytning

Vesa Vahtikari

Puheenjohtajan tervehdys

Sattuma ja Pyhän Katariinan luostari

Nina Glibetić oli Pyhän Katariinan luostarin kirjastossa Siinailla tekemässä vuonna 2011 tutkimusta väitöskirjaansa liittyen. Huoneeseen tuli kirjastonjohtaja ottaakseen kuvia toiselle tutkijalle etiopialaisista teksteistä. Yksi folio näytti kuitenkin erilaiselta ja hän näytti sitä Glibetićille. Tämä tajusi, että kyseessä oli glagolitiinkielinen teksti, sitä pidetään varhaisimpana versiona slaavilaisista aakkosista. Siitä kehittyi myös useissa maissa käytetty ortodoksisen kirkon kirkkoslaavi. Kirjastonjohtaja sanoi Glibetićille, hyvä, hän ei itse pysty lukemaan sitä, ”ota tämä ja työskentele sen kanssa”. Glibetić sai käsiinsä ainutlaatuisen tekstin ja ryhtyi tekemään töitä sen kanssa. Oli puhdas sattuma, että hän sattui olemaan paikalla kirjastonjohtajan törmätessä tekstiin ja kykeni tunnistamaan fragmentin kielen.

Varhaisimpia glagolitsalla kirjoitettuja tekstejä on säilynyt noin 20, joten 1000-luvulta peräisin oleva folio on korvaamattoman arvokas. Mikä jännittäväntä, tuo yksi tekstifragmentti kertoo Pyhän Katariinan luostarin historiasta aivan uutta tietoa. Ilmeisesti monikulttuurisessa luostarissa kopioitiin tekstejä todella useilla kielillä, joista yksi oli glagolitsa. Nina Glibetić toteaa, että Pyhän Katariinan luostarin arkisto on Vatikaanin arkiston jälkeen yksi merkittävimmistä kristinuskon varhaishistoriaa eri kielillä säilyttäneistä paikoista. Sen syrjäinen sijainti ja kuiva ilmasto ovat vaikuttaneet käsikirjoitusten hyvään säilymiseen. Notre Damen ja Wienin yliopistoissa Glibetić ja tutkimusryhmä tutkivat parhaillaan Sinai Missal -nimistä käsikirjoitusta, missä näkyy kiinnostavasti sekä roomalaisen että bysanttilaisen liturgian vaikutus.

Tuhat vuotta vanhan fragmentin tutkimiseksi tutkija tarvitsee muun muassa arkeologian, taidehistorian, käsikirjoitustutkimuksen, teologian, musikologian, liturgiikan ja rituaalitutkimuksen osaamista. Glibetićin tutkimus on erinomainen esimerkki Bysantin tutkimuksen tieteidenvälisestä luonteesta. Maailmalla Bysantin tutkimusta tehdään laajasti.

Myös Suomessa tehdään vireästi Bysantin tutkimusta. Bysantin tutkimuksen seura käynnisti kuluvana syksynä projektin, joka tähtää suomalaisen Bysantin tutkimuksen historian laadintaan, suomalaista Bysantin tutkimusta käsittelevän työpajan järjestämiseen sekä Bysanttiin ja sen tutkimukseen liittyvän verkkosivuston luomiseen. Tavoitteena on saada tietoa Suomessa tehtävästä Bysantin tutkimuksesta ja luoda verkkoon alusta, josta löytää helposti mitä on

meneillään. Samalla tavoitteena on lisätä tutkimuksellista yhteistyötä. Projekti valmistuu seuran 40-vuotisjuhlavuotena, 2022.

Pyhän Katariinan luostarista löytynyt fragmentti oli ehkä osa niin sanottua psalmi-horologionia, tuntien kirjaa, johon on merkitty vuorokauden eri hetkinä luettavia psalmeja. Fragmentissa näkyy erityisesti psalmi 118. Yli tuhat vuotta sitten munkit ovat lausuneet keskiyön pimeydessä psalmin sanoin:

Herra on minun väkeni ja voimani.

Hän pelasti minut.

Herra on Jumala!

Hän antoi valonsa meille.

Käykää kulkueena lehvät käsissä,

Ulottakaa piirinne alttarin sarviin.

Hyvää marraskuuta – valoa kohti!

Päivi Salmesvuori

Athosvuori, Bysantin perillinen

Pappismunkki Damaskinos (Olkinuora) Ksenofontoslainen

Pohjois-Kreikan Makedonian maakunnassa sijaitsee eräs ihmeellisimmistä UNESCO:n maailmanperintökohteista, Pyhän Athosvuoren autonominen luostaritasavalta. Tällä puolensataa kilometriä pitkällä niemimaalla on ollut itsehallinnollinen asema jo yli tuhat vuotta: alue on jaettu kahdenkymmenen pääluostarin kesken, joista kaikki on perustettu bysanttilaisella kaudella. Luostarit on myös asetettu hierarkkiseen järjestykseen keskenään, mikä vaikuttaa esimerkiksi hallintoelimiensä toimintaan. Oikeastaan Athoksella on kuitenkin satoja erikokoisia kilvoitteluyhteisöjä ja -taloja, joissa asuu yhdestä yli sataan munkkia – pienemmät asumukset kuuluvat aina tietyn pääluostarin alaisuuteen. Nykyjään munkkeja on lähemmäs kolmetuhatta, joiden joukossa myös neljä suomalaista, allekirjoittanut mukaan lukien.

Athosvuoren varhainen historia ei ole tarkkaan tiedossa. Nimitys ”Athos” viittaa oikeastaan niemimaan eteläkärjessä olevaan vuoreen, jonka nimi viittaa samannimiseen gigantiin Kreikan mytologiassa. Gigantomakhiassa tarinan mukaan Athos paiskasi tämän kivenjärkeen merenjumala Poseidonia kohti. Myös Homeroksen Iliassa mainitaan Athosvuori. Historiallisesti niemimaa oli merkittävässä roolissa Persian kuninkaan Kserkseen sotaretkessä, kun hän rakensi kanavan niemimaan juurelle ja näin sai tehokkaan meriväylän laivastolleen kohti eteläisempää Kreikkaa. Suunnitelmissa oli myöhemmin vieläpä kaivertaa vuoreen Aleksanteri Suuren kuva, mutta näitä piirustuksia ei koskaan toteutettu. Vielä myöhäisantiikin aikana niemimaalla oli urbaania asutusta, mikä ilmenee varhaisemmista pakanallisista uhripaikoista ja myöhemmin rakennetuista kristillisistä kirkoista. Ei ole tarkkaan tiedossa, miksi niemimaa lopulta hylättiin.

Kristillisiä luostarikilvoittelijoita Athoksella on ollut ainakin 800-luvulta lähtien: ensimmäinen nimeltä tunnettu munkki, pyhä Pietari Athosvuorelainen, saapui kyseisen vuosisadan lopulla Pyhälle Vuorelle, mutta hänen elämäkertalähteensä mainitsevat niemimaan jo tuolloin olleen täynnä kilvoittelijoita. Ensimmäiset luostarit perusti pyhä Athanasios Athosvuorelainen 900-luvun aikana. Näistä vanhin edelleen olemassa oleva luostari on Suuri Lavra, hierarkiassa ensimmäinen luostari.

Athosvuoren itsehallinnollista asemaa määrittelee Kreikan perustuslaki, ja sillä on myös oma perustuslain omainen lakikokoelmansa. Korkein päättävä elin on Pyhä Yhteisön (*Hiera Koinotes*), jossa on edustaja kustakin luostarista. Neuvosto tapaa tavallisesti kahdesti viikossa ja keskustelee koko autonomista aluetta käsittelevistä seikoista, kun taas hengellisesti,

hallinnollisesti ja taloudellisesti kukin luostari on täysin itsenäinen. Kirkollisesti Athosvuori kuuluu suoraan Konstantinopolin ekumeenisen patriarkaatin alaisuuteen. Siksi kaikkiin Athosvuoren perustuslakia koskeviin päätöksiin tarvitaan Kreikan valtion, Pyhän Yhteisön ja patriarkaatin yhteinen päätös. Kreikan valtiota edustaa niemimaalla hallintovirkamies (*kybernetes*). Kunakin vuonna niemimaan hallinnosta on erityisvastuussa eräänlainen hallitus (*Hiera Epistasia*), joka koostuu neljän luostarin edustajista. Näistä edustajista hierarkian mukaan ensimmäistä kutsutaan nimellä *Protos* ("Ensimmäinen"), ja tätä munkkia voidaan pitää eräänlaisena Athosvuoren presidenttinä, vaikkakin virka on lähinnä edustustehtäviin liittyvä. Protoksen virka ja Pyhä Yhteisö ilmenevät kirjallisista lähteistä jo ensimmäisen vuosituhannen puolelta.

Bysanttilaisessa perinteessä on luostarit jaettu perinteisesti mies- ja naisluostareihin, kuten useimmissa muissakin luostaritraditioissa. Vastakkaisen sukupuolen pääsy luostareihin on ollut hyvin rajoitettua, ja täydellistä toisen sukupuolen pääsykieltoa kutsutaan kreikaksi nimellä *abaton*. Koska Athosvuori on vain munkeille rajattu alue, koskee *abaton* koko niemimaata. Tämän takia vierailijoiksi hyväksytään vain miehiä, ja heidänkin tulee hankkia erillinen vierailulupa (*diamoneterion*). Pyhän Athanasiuksen säädösten mukaan jopa naaraspuolisten tuotantoeläinten oleilu niemimaalla on kiellettyä.

Yleisen luostariperinteen lisäksi Athosvuorella *abaton*-kieltoa perustetaan legendalla, jonka mukaan Neitsyt Maria haaksirikkoutui niemimaan rannalle kulkiessaan kohti Kyprosta. Hän ihastui Athoksen maisemiin ja pyysi Kristukselta tätä paikkaa itselleen, minkä jälkeen taivaista kuuluva ääni lupasi tämän Marian puutarhaksi. Vaikka tämä legenda ilmenee kirjallisista lähteistä ensimmäisen kerran vasta 1500-luvulla, on jo Athoksen varhaisvaiheista munkeille ollut tyypillistä omistautuminen Jumalansyntyttäjälle, Neitsyt Marialle. Pietari Athosvuorelaisen elämäkerrassa Maria ilmestyy Pietarille ja lupaa suojella niemimaan munkkeja. Myös monet varhaisista kirkoista on omistettu Neitsyt Marian eri elämänvaiheiden muistolle. Tämän takia nykyään yleinen nimitys niemimaalle on myös "Kaikkein pyhimmän [Jumalansyntyttäjän] puutarha" (*Periboli tes Panagias*).

Aineellinen kulttuuriperintö

Athosvuori on eräs merkittävimpiä bysanttilaisen perinteen säilyttäjiä nykymaailmassa. Kaikki luostarit edustavat vanhimmalta rakennuskannaltaan bysanttilaista arkkitehtuuria, ja vielä edelleen Pyhä Yhteisö edellyttää luostareilta mahdollisimman tarkkaa historiallisten rakennustapojen käyttöä. Monet kirkkorakennuksista sisältävät merkittäviä ikoni- ja seinämaalaukskokoelmia, kenties merkittävimpana Pyhän Yhteisön kirkko, Protaton, jonka maalaukset on laatunut kuuluisa

Vatopedin luostari. Lähde: Wikimedia Commons.

Manuel Panselenos (vaikkakin nykykäsityksen mukaan tätä henkilöä ei ollut olemassa, vaan se on myöhemmin luotu pseudonyymi). Osmaanien valtakunnan muslimivallasta huolimatta Athosvuori säilyi suhteellisen koskemattomana, vaikkakin se joutui taloudelliseen ja hallinnolliseen alennustilaan sekä merirosvojen hyökkäysten kohteeksi. Vanhimmat kannettavat ikonit ovat peräisin jo ensimmäisen vuosituhannen puolelta.

Ikonien lisäksi luostareissa säilytetään paljon muutakin merkittävää aineellista kulttuuriperintöä, kuten kolikoita, puukaiverrustöitä, hopea- ja kultakirjontaa, jumalanpalveluspukuja ja pyhäinjäännöslippaita. Monet näistä esineistä ovat myös arkipäiväisessä jumalanpalveluskäytössä. Monet luostarit olivat keisarien perustamia tai tukemia ja siksi heiltä saatiin myös runsaasti lahjoituksia. Myös Serbian ruhtinaat olivat merkittäviä taloudellisia tukijoita. Myöhemmin, 1600-luvulla, erityisesti Moldovan ja Valakian ruhtinaat tekivät tärkeitä lahjoituksia. Helsingissä vuosina 2006–2007 järjestetty Athosvuorta käsittelevä näyttely toi tätä kokoelmaa myös suomalaisten ihailtavaksi.

Erytisen merkittävä on myös bysanttilaisten käsikirjoitusten kokoelma: tarkkaa Athosvuorella säilytettävien käsikirjoitusten lukua ei tunneta, mutta kyse on yhteensä kymmenistä tuhansista. Ongelmana on puutteellinen luettelointi. 1900-luvun alkupuolella Eustratiadeksen laatimat katalogit ovat vajaita; osa käsikirjoituksista on sittemmin kadonnut tai tuhoutunut tulipaloissa; joistain luostareista taas on löytynyt aiemmin tuntemattomia dokumentteja. Käsikirjoitukset sisältävät paitsi uskonnollista kirjallisuutta, myös luostarin hallintoon liittyviä

dokumenteja, antiikin kirjallisuutta ja muuta luostarin käytännön elämässä tarvittavaa materiaalia. Erityisen merkittäviä ovat musiikkikäsi kirjoitukset, joita Athoksella on noin 7 000: tämä on noin puolet kaikista olemassa olevista bysanttilaisista musiikkikäsi kirjoituksista.

Merkittävimmät käsi kirjoituskokoelmat ovat Suuren Lavran, Ivironin ja Vatopedin luostareissa. Kielivalikoimaan kuuluu kreikan lisäksi myös esimerkiksi kirkkoslaavia, romaniaa ja georgiaa. Tällä hetkellä kaksitoista luostaria on mukana EU-rahoitteisessa projektissa, jossa digitoidaan paitsi käsi kirjoituksia, myös luostarien kirjastoissa olevia varhaispainoksia ja merkittävimpiä ikoni- ja taide-esineitä. Nämä digitoidut materiaalit ovat lähitulevaisuudessa helpommin myös ulkomaalaisten ja erityisesti naistutkijoiden saatavilla.

Henkinen ja hengellinen kulttuuriperintö

Kenties vielä aineellista kulttuuriperintöä merkittävämpää on kuitenkin Bysantissa vakiintunut luostarijärjestelmä, jota Athosvuori vaalii nyky maailmassa kaikista puhtaimmalla muodossa. Muutoksia luostarien arkeen on toki vuosien varrella tullut: nykyään käytetään jossakin määrin esimerkiksi teknologiaa, vaikkakin sähkönsaanti on edelleen rajoitettu aurinkopaneeleihin tai erilaisiin generaattoreihin, koska koko niemimaalla ei ole sähkölinjoja. Bysantin valtakunnassa kuhunkin luostariin oli käytäntönä kirjoittaa oma *typikon*, kirja, joka säätelee luostarien käytännöllistä ja liturgista elämää.

Osmaanien valtakunnan aikana monet luostareista joutuivat rappiotilaan, jonka takia monet munkeista olivat tietämättömiä ortodoksisten kirkkoisien perinteestä. 1700-luvun lopulla *Kollybades*-liike ja erityisesti pyhä Nikodemos Athosvuorelainen painottivat bysanttilaisen kauden kirkkoisien tuntemusta hengellisen elämän perustana ja alkoivat aktiivisesti julkaista patristista kirjallisuutta sekä käänsivät sitä nykykreikkalaisempaan kieliasuun, jotta se olisi helpommin kansan ymmärrettävissä. Tätä julkaisu- ja käännöstyötä on sittemmin jatkettu monissa luostareissa: tänä päivänä erityisesti Simonopetran ja Vatopedin luostarit harrastavat merkittävää julkaisutoimintaa.

Erityisen vaikeita vuosia olivat myös 1900-luvun maailmansotia seuraavat ajat. Kommunismin nousun takia esimerkiksi Venäjältä ei enää tullut uusia munkkeja, kun 1800-luvun lopulla yli puolet koko niemimaan munkeista oli venäläisiä. Kreikassa saksalais miehitys ja sisällissota vähensivät luostariin tulijoiden määrää, ja munkkien luku laski noin tuhanteen. Vuonna 1963 vietettiin Athosvuoren tuhatvuotisjuhlaa Suuren Lavran perustamisajankohdan mukaan: tapahtuma vaikutti olevan enemmän jäähyväisjuhla kuin elävän luostaritradition kunnioitusta. 1970-luvulta alkaen paitsi poliittisen tilanteen rauhoittuessa, myös yleisen hengellisen heräämisen seurauksena Kreikassa, niemimaalle virtasi paljon nuoria munkkeja,

monet heistä innokkaita perinteisen luostarielämän elvyttämiseen. Luostarien uudet johtajat tutkivat vanhoja luostarisääntöjä, *typinkoneja*, ja järjestivät luostarien elämän uudelleen niiden mukaan. Näin Athosvuorella toimitetaan edelleen jumalanpalvelukset samaan tapaan kuin liki tuhat vuotta sitten Palestiinan, Konstantinopolin ja Athosvuoren luostareissa.

Aika mitataan edelleen juliaanisen kalenterin mukaan, kellonajat niin sanotun bysanttilaisen ajan mukaan, missä kello 00:00 tarkoittaa auringonlaskua. Munkit seuraavat jo myöhäisantiikin Egyptissä ja Palestiinassa laadittua vuorokausirytmää, jossa suurin osa rukouksesta sijoitetaan yöaikaan. Myös vanhaa ikonimaalausta, mosaiikkitekniikkaa, puukaiverrusta ja vaikkapa kirjansidontaa on vaalittu luostareissa. Käsikirjoituksia tuotetaan edelleen erityistarkoituksia varten. Nykyisen tieteellisen kehityksen avustamana on pyritty myös tutkimaan ja elvyttämään jo kadonneita taitoja ja tekniikkoja.

Athosvuoren munkit korostavatkin, että kyseessä ei ole museo, vaan elävä Bysantin perillinen. Siksi niemimaan lippuna on edelleen bysanttilainen kaksipäinen kotka. Bysantin vaikutus ei loppunut Konstantinopolin valloitukseen vuonna 1453, vaan sen traditio jatkuu edelleen. Kukin aikakausi lisää tuohon perinteeseen omia vaikutteitaan, mikä lieneekin Bysantin hengelle soveliaista: Itä-Roman valtakuntakin imi itseensä vaikutteita idästä, lännestä, pohjoisesta ja etelästä; kristinuskosta ja kreikkalaisesta sivistyksestä; kreikan, latinan, syyrian ja koptin kielistä. Näin Athosvuorellakin kuulee kymmeniä eri kieliä, ja kaikki näiden kielten puhujat pyrkivät omaksumaankin yli tuhatvuotisen elämäntavan osaksi omaa itseään.

Ivironin luostari. Lähde: Wikimedia Commons.

Neitoja kirkoissa ja muusikoita juhlissa – Nainen ja julkinen tila varhaisessa Bysantissa

Jeanette Lindblom

Ensimmäinen mielikuva keskusteltaessa naisista julkisista tiloissa Bysantissa ovat varmaankin kirkossa käyvä siveellinen vaimo tai neito. Tämä kuva tietenkin on osa totuutta ja kirkoilla oli tärkeä osan monen naisen elämässä, mutta siinä ei ole kaikki. Naiset saattoivat olla toimijoita monella elämän osa-alueella ja kaupunkiympäristössä heitä voitiin nähdä muuallakin kuin kirkoissa. Varhaisen Bysantin aikakaudella varsinkin pääkaupungissa Konstantinopolissa naisia toimi myös esimerkiksi viihdyttäjinä ja muusikoina.

Historian lähteissä naiset usein jäävät ison narratiivin varjoon. Siksi täytyy ottaa käyttöön hiukan vahvempi suurennuslasi ja kaivaa totuttua syvemmälle lähdemateriaalissa. Silloin naiset kyllä löytyvät sieltä. Ainoastaan poikkeustapauksissa he näyttelevät päärooleissa, mutta toisaalta naisia löytyy suhteellisen runsaasti miespäähenkilöitten ympäriltä äiteinä, vaimoina, tyttärinä, ystävinä ja erinäisissä muissa asemissa yhteiskunnassa. Joskus heidät on nimetty, mutta yhtä usein he ovat nimettömiä toimijoita ja osallistujia tarinaan. Se ei hälvennä tai vähennä heidän tärkeyttään, kun etsitään vastauksia kysymyksiin naisten asemasta ja heidän suhteestaan julkiseen tilaan. Jokainen maininta on tärkeä ja kertoo oman pienen tarinansa. Näitä tarinoita yhdistämällä syntyy pienistä paloista koottu mosaiikkikuva naisista bysanttilaisessa yhteiskunnassa.

Noita palasia tarkastelen huhtikuussa 2019 julkaistussa väitöskirjassani ”*Women and public space: social codes and female presence in the Byzantine urban society of the 6th to the 8th centuries*”, jossa lähdeaineiston fragmenteista pyrin luomaan kuvaa varhaisbysanttilaisten naisten suhteesta julkiseen tilaan. Käsitelen kirjassani bysanttilaisen yhteiskunnan perinteistä naiskuvaa ja sen käsityksiä naisille sopivasta käyttäytymisestä. Tähän yhteiskunnan koodistoon perustuvaan kehykseen vertailen eri näkökulmista lähdeaineistossa esiintyviä naisia ja heidän toimintansa yhteiskunnassa. Lähtökohtina ovat uskonnollinen, taloudellinen ja poliittinen elämä, sekä maalinen kulttuuri. Tarkastelen naisten mahdollisuuksia toimia ja liikkua julkisessa tilassa, sekä matkustamisen dynamiikkaa naisten näkökulmasta.

Väitöskirja pohjautuu laaja-alaiseen lähdeaineistoon, kuten esimerkiksi lakiteksteihin, historiallisiin kronikoihin ja pyhien henkilöiden elämäkertoihin, mutta myös runoihin sekä kuvamateriaaliin, kuten mosaiikkeihin ja käsikirjoitusten kuvituksiin. Yksi kuuluisimmista 500-luvun käsikirjoituksista on niin kutsuttu *Wiener Genesis*, jonka rikkaassa kuvituksessa myös naiset ovat esillä.

Potifarin vaimo, joka syyttää Joosefia (*Cod. Vindob. Theol. Graec. 31, fol. 16v*).

Lähdeaineisto kuvastaa eri näkökulmista, miten naiset osallistuivat esimerkiksi jumalanpalveluksiin tai uskonnollisiin juhliin, tai miten kylpyläkulttuuri toimi ja oli naisten ulottuvilla varhais-Bysantin yhteiskunnassa. Aikakaudelta säilyneen materiaalin joukosta löytyy kylpylöistä kertovia runoja, jotka mainitsevat, miten kylpylöissä saattoi olla naisten ja miesten osastot tai paikkojen käyttö oli jaettu sukupuolten välillä aikaperustein. Yksi runo mainostaa kylpylän erinomaisuutta painottamalla, että sekä vaimot, naimattomat neidot että kehollaan elävät naiset kirkastavat yhtä lailla sulouttaan kylpemällä siellä.¹ Julkinen kylpylä oli siis paikka, jossa naiset kaikista yhteiskuntaluokista saattoivat käydä.

Agathias Scholastikoksen keräämästä kokoelmasta *Kyklos* löytyy runoja, jotka eivät ainoastaan ylistä naismuusikkojen ja tanssijoiden kauneutta, vaan myös heidän taitojaan.² Vaikka suhtautuminen naistaiteilijoihin oli ambivalentti ja heitä varsinkin juridisesti usein yhdistettiin porttoihin julkisen ammattinsa vuoksi, niin heitä myös saatettiin arvostaa heidän taiteensa tähden.

¹ *Anthologia Graeca*, IX.621.

² Esim. *Anthologia Graeca*, XVI.278 ja XVI.284.

Toinen ammatti, joka asetti sen naispuoliset harjoittajat julkiseen tilaan, oli majatalonpitäjä. Kertomuksen mukaan Pyhän Theodoroksen naispuoliset sukulaiset pitivät majataloa kahdessa sukupolvessa, mikä ei estänyt heitä varallisuutensa kautta nousemaan suhteellisen arvostettuihin yhteiskunta-asemiin.³

Lähteiden kautta muodostuu kuva siitä, miten naiset saattoivat toimia julkisessa tilassa, mitkä asiat rajoittivat heidän toimintansa ja miten he navigoivat yhteiskunnan normeissa. Tulee myös selväksi, että esimerkiksi siviilisääty ja yhteiskunnallinen asema vaikutti naisen suhteeseen julkiseen tilaan ja miten julkisissa tilanteissa oli sopivaa käyttäytyä. Säätyläisnainen liikkui tavallisesti aina julkisuudessa muiden saattamana, joko aviomiehen, palvelijoiden, tai yhdessä toisten samaa säätyä olevien naisten kanssa. Naimaton neitokainen hyvästä perheestä oli tiukimmin vartioitu. Oletus oli, että hän pysyisi mahdollisimman paljon kodin seinien suojissa. Runoista löytyy kuitenkin esimerkkejä, jotka antavat ymmärtää, että myös nuoret naimattomat tytöt saattoivat käydä julkisissa tapahtumissa äitinsä tai muun vanhemman naisen seurassa.⁴

Yksi mielenkiintoisista *hagiografoista* on Pyhän Matronan elämäkerta, jossa nainen on sekä pääosassa että naiset muutenkin ovat vahvasti esillä.⁵ Eri yhteiskuntaluokat näkyvät, vaikkakin ylempien yhteiskuntaluokkien naiset ovat vahvimmin edustettuina. Matrona itse luultavasti edusti ylempää keskiluokkaa, koska hänen miehensä näyttää tehneen uraa valtakunnan hallinnossa, mikä vei perheen Konstantinopoliin. Etsiessään pakotietä pois perhe-elämästä uskonnolliseen elämään Matrona turvautui niin sanottuihin seurakuntaleskiin ja heidän verkostoonsa. Nämä olivat todennäköisesti jonkinlaisia maallikkosisaria, jotka elivät kirkon suojeluksessa ja jotka mahdollisesti osallistuivat jumalanpalveluksen hymnilaulantaan. Erinäisten vaiheitten kautta, johon kuului pyhiinvaellusta Lähi-idän alueella ja saarnaavana erakkona toimiminen Beirutin rajamailla, Matrona lopulta päätyi takaisin Konstantinopoliin, jossa hän perusti oman luostarin rikkaitten aristokraattinaisten tuella ja rahoituksella.

Kiinnostava kysymys liittyen naisten suhteeseen julkiseen tilaan sekä heidän näkyvyyteensä siellä ovat esimerkiksi naisten rakennuttamat julkiset rakennukset, varsinkin kirkot, tai julkisuudessa esille oleva naisia esittävä taide. Keisarillista sukua oleva Anicia Juliana rakennutti Konstantinopoliin komean katedraalin, Pyhän Polyeuktoksen kirkon, 500-luvun alkuvuosina. Tämä oli kaupungin isoin ja mahtavin kirkko kunnes Justinianus I rakennutti uuden

³ “Life of St. Theodore of Sykeon”, kirjassa *Three Byzantine Saints*. Contemporary Biographies trans. from Greek by E. Dawes and N. H. Baynes (1948).

⁴ Esim. *Anthologia Graeca*, V.262 ja V.290.

⁵ “Life of St. Matrona of Perge”, kirjassa *Saint’s Lives in English Translation*, ed. A.-M. Talbot (1996).

Faaraan juhla, jossa esiintyy naismuusikoita (Cod. Vindob. Theol. Graec. 31, fol. 17v).

Hagia Sofia kirkon. Jotkut lähteet väittävät jopa, että Justinianus, joka edusti nousukassukua, tunsi tarvetta päihittää Anicia Juliana kirkkorakennuttajana pönkittääkseen keisarillista asemaansa.

Täytyy tietenkin muistaa, että kodin katsottiin olevan naisten ensisijainen oleskelupaikka ja naiset olivat miehiin verrattuna enimmäkseen vähemmistössä julkisissa tiloissa. Oli kuitenkin suuri ero eri tilojen välillä. Tuomioistuin oli hyvin miehinen tila, johon naisilla vain harvoin oli asiaa, kun taas kirkkorakennus oli yhtä vahvasti naisten kuin miesten käytössä. Riippui myös paljon tilanteesta, milloin naisia saattoi nähdä eri julkisissa tiloissa. Hippodromin näytökset ei katsottu olevan sopivia säädylisille naisille, mutta kun uusi keisari Justinus II juhlisti nousuaan valtaistuimelle ja tervehti kansaa keisarillisesta aitiosta, *kathismasta*, Corippuksen kirjoittama juhlaruno kertoo, kuinka joukko naisia lähestyi keisaria pyynnöillä ja anomuksilla heidän vangittujen miestensä ja poikiensa puolesta. Sama runo kertoo myös, kuinka sekä diakonien kuoro että neitsyitten kuoro kulkivat katuja pitkin palatsista kirkkoon edellisen keisarin, Justinianus I:n, hautajaiskulkueessa.⁶

⁶ Flavius Cresconius Corippus: *In laudem Iustini Augusti minoris*. Ed and Comm. by A.Cameron, I.344ff., ja III.36f.

Varsinkin 500-luvun lähteissä ja taiteessa näkyy trendi esittää miehiä ja naisia tasapuolisesti pareittain, vaikka sukupuolia säädyllisyysyistä pidettiin mahdollisimman erillään. Yksi hyvä esimerkki on Ravennan San Vitalen kirkossa olevat mosaiikit, joissa keisari Justinianus I ja keisarinna Theodora esitetään lähes tasavertaisesti omien seuralaistensa ympäröiminä, mutta kuitenkin erillään omien kuvakehysten sisällä *apsiksen* molemmin puolin. Myös toinen esimerkki löytyy Ravennasta, San Apollinare Nuovon kirkosta, jossa kirkkokuoneen sivuseinillä on kuvattu kaksi riviä kristillisiä marttyyrejä, oikealla puolella miehiä ja vasemmalla puolella naisia.

Tutkimukseni osoittaa, että moni asia vaikutti siihen, miten naiset saattoivat liikkua ja toimia julkisessa tilassa. Sukupuoli oli vain yksi monista tekijöistä, jotka säätelivät suhdetta julkiseen tilaan. Naisen siviilisäätö, yhteiskuntaluokka ja ikä olivat myös tärkeitä tekijöitä. Hyvästä perheestä olevan nuoren naimattoman naisen liikkuminen oli paljon rajoitetumpi, kuin keskiluokkaan kuuluvan lesken, jonka oli hoidettava perheensä toimet ja mahdollisesti myös toimeentulon kaupankäynnin tai käsityöammatin turvin. Eri julkiset tilat olivat myös eri asemissa. Oli täysin eri asia osallistua jumalanpalvelukseen kirkossa kuin käydä katsomassa kilpailuja Hippodromissa. Myös vierailulle julkisessa kylpylässä oli omat sääntönsä. Asiaan saattoi vaikuttaa myös eri tilaisuuksien laatu tai ajankohta, vaikka ne tapahtuivat samassa paikassa. Poliittinen protesti oli toinen asia kuin harras hautajaiskulkue kaupungin kaduilla. Naisia kuitenkin esiintyi kaupunkikuvassa, mitä ilmenee sekä Johannes Malalaksen kronikasta, kun hän kertoo, miten katuesiintyjän koira pystyi tunnistamaan katsojajoukosta eri ihmistyyppisiä kuten raskaana olevan naisen, tai Antiokhiasta löytyneestä mosaiikista, jonka katukuvia esittävästä reunuksesta löytyy myös kaksi naishahmoa.⁷

⁷ *The Chronicle of John Malalas*, transl. E. & M. Jeffreys & R.Scott, 18.51, sekä *Megalopsychia* mosaiikki, Antichia.

”Ohuet paikat” – Pyhiinvaelluksesta teoriassa ja käytännössä

”Ohuet paikat” on kelttiläiskristillisyydestä tuttu käsite. Noissa paikoissa pyhä ja arkinen voivat kohdata.

Lämpimästi tervetuloa kuuntelemaan lisää aiheesta

maanantaina 25.11.2019 kello 17.00–19.30
Tieteiden taloon (Kirkkokatu 6, Helsinki) saliin 312.

Illan esitelmöitsijöinä toimivat Mari Rahkala Simberg ja Kaisa Kariranta.

Uskonnontutkija, TT Mari Rahkala-Simberg tutki väitöskirjassaan *Pilgrimage as a Lifestyle. A Contemporary Greek Nunnery as a Pilgrimage Site* (2010) pyhiinvaellusta erityisesti osana arkipäivän uskonnollisuutta.

Hän vietti pitkiä jaksoja Thessalonikissa väitöskirjaa tehdessään ja on syvällisesti perehtynyt kreikkalaiseen kulttuuriin ja elämään.

Tietokirjailija, teologi Kaisa Kariranta julkaisi 2018 teoksen *Ihmeellinen matkakirja* (Kirjapaja). Se perustuu hänen matkoilleen eri puolille Eurooppaa. Karirannan tavoitteena oli ymmärtää ihmeitä, mutta siinä sivussa hän perehtyi pyhiinvaeltamiseen käytännössä. Osa matkoista suuntautui Kreikkaan, muun muassa Ateenaan ja Thessalonikiin.

Bysantin tutkimuksen seura
Sällskapet för bysantinsk forskning

Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta 2019

Kai Juntunen
Manna Satama
Vesa Vahtikari
Mirkka Koskimäki (siht.)
Marja Usvasalo (tal.hoit.)
Maijastina Kahlos (vpj.)
Päivi Salmesvuori (pj.)

Seura pyrkii kokoamaan yhteen sekä Bysantin tutkimuksen piirissä tai sitä sivuavilla aloilla työskentelevät tutkijat että kaikki alasta kiinnostuneet. Jäsenmaksu on 15 euroa, perhejäsenet 20 euroa, perustutkinto-opiskelijalta 7 euroa, yhteisöjäseniltä 35 euroa. Sen voi maksaa tilille FI57 1572 3000 0273 91, viitenumero 20187.

Yhteystiedot pyydetään jättämään joko postitse seuran postiosoitteeseen tai sähköisesti osoitteeseen [bts\(at\)pro.tsv.fi](mailto:bts(at)pro.tsv.fi)
Internet-sivut: www.protsv.fi/bts